

הודו הישנה והטובה

פנקג' מישרה

רבים ממתנגדיו של ראש ממשלת הודו, הלאומן ההינדואי נרנדרה מודי, מתרפקים בנוסטלגיה על מה שהם רואים כימים יפים יותר של המדינה. אולם ספרו החדש של ההיסטוריון גיאן פרקש מראה כי מפלגת הקונגרס, בשנות שלטונה, קיימה דמוקרטיה פורמלית מוגבלת שלא בחלה בהכרזה על מצב חירום מתמשך, חוקקה חוקים דכאניים, ונקטה יד חופשית בדיכוי אליים של יריבים פוליטיים ומיעוטים אתניים ודתיים, ולמעשה היא זו אשר עוררה לראשונה, שנים לפני עלייתו של מודי, את רוחות הלאומנות ההינדואית

ספטמבר 2019

נאומו מיום 25 בנובמבר 1949, מיד לאחר שהודו הפכה לרפובליקה דמוקרטית, דחק האדריכל הראשי של החוקה ההודית ב"ר אמבֶּדְקָר (Ambedkar) בבני עמו להנהיג "דמוקרטיה שאינה רק פורמלית אלא גם מתקיימת למעשה". אמבדקר, שנולד למעמד ה"טמאים" ההינדואי (המעמד הנקרא דְּלִית), פעל להבטחת אופייה הפרוגרסיבי של החוקה. החוקה החדשה העניקה זכות הצבעה כללית לאוכלוסייה שהייתה ברובה אנאלפביתית, העניקה אזרחות בלא הבדל גזע, קאסטה, דת או אמונה, הכריזה על חילוניות באומה דתית מאוד, והניפה את דגל השוויון בחברה שהאי-שוויון היה מושרש בה. בזכות החוקה נדמה היה שהדמוקרטיה ההודית תהיה אבן דרך במסע אל החירות והכבוד האנושי.

אבל אמבֶּדְקָר היה "משוכנע שהחברה ההודית חסרה ערכים דמוקרטיים", כפי שכותב ההיסטוריון גֵּיאָן פְּרָקֶש (Prakash) בספרו *Emergency Chronicles: Indira Gandhi and Democracy's Turning Point* (2018). פרקש, שמנתח את הקריסה הפתאומית של הדמוקרטיה ההודית באמצע שנות השבעים, טוען כי האליטה החדשה ששלטה בהודו "טרם התנתקה אז מאחיזת בעלי האדמות המיוחסים והקאסטות העליונות". היא ירשה את השררה מידי השליטים הבריטים שעזבו ב-1947, וניהלה מהפכה "פסיבית" מלמעלה במקום לחולל מהפך כלכלי-חברתי רדיקלי מלמטה. אמבֶּדְקָר חש אפוא שבחברה הקרועה בידי קאסטות ומעמדות, שבה שוויון או אחווה לא נקבעו כעקרונות מובְּנִים, לצד הדמוקרטיה ה"פוליטית" היה צורך גם בעריכתם של שינויים חברתיים נרחבים, כמו למשל סיום האפליה האכזרית של ההינדואים בני הקאסטות הנמוכות ומעמד ה"טמאים".

לאמֶבְדֶקָה, שהיה סוציאליסט מוצהר, היו סיבות רבות לדאגה ב-1949 משום שהוא זיהה כמה סתירות מסוכנות בפרויקט השחרור שלו:

בפוליטיקה יהיה לנו שוויון ובחיי החברה והכלכלה יהיה לנו אי-שוויון. בפוליטיקה נכיר בעיקרון שלפיו לכל אדם יש קול, וכל קול הוא שווה בערכו. בחיי החברה והכלכלה, בגלל המבנה החברתי והכלכלי שלנו, נמשיך לשלול את העיקרון שלפיו כל בני האדם שווים בערכם. עד מתי נחיה חיים מלאי סתירות כאלה? עד מתי נסכל את השוויון בחיי החברה והכלכלה? אם נמשיך לסכלו עוד זמן רב, נסכן את הדמוקרטיה הפוליטית. עלינו ליישב את הסתירה הזאת בהזדמנות הראשונה, שאם לא כן, הסובלים מהאי-שוויון ירסקו את מנגנוני הדמוקרטיה הפוליטית.

הפיצוץ המסוכן שאמֶבְדֶקָה חשש מפניו אכן התרחש לבסוף עם בחירתו של הלאומן ההינדואי נְרֶנְדֶרָה מוֹדִי לראשות ממשלת הודו בשנת 2014, אחרי עשרות שנים שבהן מפלגות השלטון שילמו מס שפתיים לחילוניות. מודי היה חבר כל חייו הבוגרים בארגון RSS, ארגון ימני קיצוני שהקימו הינדואים בני הקאסטה העליונה בהשראת פשיסטים אירופים. לזמן קצר הארגון הוצא מחוץ לחוק אחרי שאחד מחבריו רצח בשנת 1948 את מוהנדס מהטמה גנדי משום שהתרפס כביכול בפני המוסלמים ומנע את הקמתה של אומה הינדואית גאה. מודי עצמו, שכיהן כראש ממשלת מדינת גוֹנְדְרָאט, הואשם באחריות לפרעות שהתחוללו במדינה בשנת 2002, שבהן נהרגו מאות מוסלמים ורבבות נעקרו מבתיהם; כתוצאה מכך נאסר עליו במשך עשור כמעט לבקר בארצות הברית, בבריטניה ובחלקים אחרים של האיחוד האירופי.

אולם בעשור השני של שנות האלפיים, כאשר ההודים יצאו להפגנות המוניות במחאה נגד מפלגת הקונגרס – המפלגה שהנהיגה את תנועת העצמאות ומשלה במשך רוב שנות קיומה של הודו העצמאית – מודי הצליח לשכנע רבים מבין אלה שנותרו מאחור כי הפירות הטובים ביותר של הקפיטליזם בהודו נגנבים בידי אליטה יהירה ותככנית. הוא שכנע את הציבור שהאליטה הבטיחה מריטוקרטיה אך בפועל הנציחה שלטון שושלתי, ויתרה מזו, פינקה מיעוטים בוגדניים. הוא התחייב להביא לצמיחה כלכלית מהירה ושוויונית, לשים סוף לשחיתות ולייצר משרות חדשות עבור 10–12 מיליון ההודים הצעירים שמצטרפים לשוק התעסוקה מדי שנה.

בשנת 2014 זיכו ההבטחות הללו את מפלגתו של מודי – המפלגה העממית ההודית (BJP) – ברוב נדיר בבית הנבחרים, אך בחמש שנות שלטונו מאז לא הגשים מודי אף לא אחת מהן. אין פלא אפוא שלא חזר על אותן הבטחות בקמפיין שניהל באביב האחרון כשביקש להיבחר לכהונה שנייה. במקום ההבטחות פתח במלחמת תרבות. הוא נופף בשורשיו הצנועים כבנו של סוחר תה ולעג במפגיע לאליטות העירוניות ודוברות האנגלית בהודו על זכויות היתר המוֹרְשֹות שלהם. שק חבטות נוח נמצא לו בדמות יריבו ראהול גנדי, מנהיג מפלגת הקונגרס ההודית, שאביו, סבתו ואבי-סבתו כיהנו כראשי ממשלה במשך עשרות שנים.

מודי אף האשים את מפלגת הקונגרס, שבמצע הבחירות שלה הבטיחה לבטל חוקים דכאניים בחבל קשמיר ובמקומות אחרים, שהיא פועלת כסוכנת בשירות פקיסטן. הוא קידם את מועמדותה לפרלמנט של סְדְהָוִי פְרָגְיָה תַאקוּר (Thakur), אישה הממתינה למשפט בגין מעורבותה בסדרת פיצוצים שבהם

נהרגו שישה מוסלמים בשנת 2008. תאקור, הרואה ברוצחו של מהטמה גנדי גיבור, אכן זכתה בניצחון סוחף על מנהיג הודי ותיק ונבחרה לפרלמנט. השנה, במלאת 150 שנים להיוולדו של גנדי, נראה כי דמותה של המחבלת שהפכה למחוקקת היא סמל הולם של הודו הלאומנית.

שורשי המשבר הנוכחי

פְּרָקֶשׁ, פרופסור להיסטוריה בפרינסטון, ניגש לבחון את ההווה הקודר של הודו דרך אחד הפרקים הקודמים בהיסטוריה הסמכותנית הארוכה שלה, שהחל בליל 25 ביוני 1975. בלילה ההוא הכריזה אינדירה גנדי, אז ראש הממשלה ומנהיגת מפלגת הקונגרס, על מצב חירום והשעיית זכויות חוקתיות בתגובה למחאות המונים נגדה ולשביתות עובדים שהתקיימו בכל רחבי הודו. הקונצנזוס, שהבורגנות ההינדואית של הקאסטות העליונות גיבשה במהלך שלטונה המתמשך של מפלגת הקונגרס, החל כעת להתפרק במהירות בשל אינפלציה גבוהה ואבטלה רחבה. המשבר שגנדי ניסתה לפתור נבע מהבטחותיה הבלתי ממומשות של הדמוקרטיה ההודית ומטינה ציבורית גוברת כלפי "פוליטיקה מושחתת ולא מוסרית בכסות של דמוקרטיה פרלמנטרית".

המהלך שלה היה נואש: מוקדם יותר באותו חודש פסל בית המשפט הגבוה של מדינת אללהאבאד את חברותה של גנדי בפרלמנט בגין אי-סדרים במהלך הבחירות, ואסר עליה לשמש בתפקיד נבחר כלשהו במשך שש שנים. בתוך עשרים וארבע שעות מרגע ההכרזה על מצב החירום עצרו כוחות הביטחון של גנדי מאות מנהיגים ופעילי אופוזיציה וניתקו את החשמל במשרדי העיתונים הגדולים. במהלך 21 החודשים הבאים, המכונים "תקופת החירום", גנדי ותומכיה עינו יריבים פוליטיים, הרסו שכונות מצוקה מטעמים "אסתטיים", עיקרו בכפייה אוכלוסייה ענייה והפעילו צנזורה על העיתונות והטלוויזיה.

ממשלתו של מודי אינה פועלת ביד גסה כמו זו של גנדי. היום, כותב פְּרָקֶשׁ, "אין הכרזה רשמית על מצב חירום, אין צנזורה על התקשורת, אין השעיה חוקית של החוק". ואף על פי כן, בחמש השנים האחרונות הודו נתונה במעין מצור פנימי. ההקצנה שחלה בזירתה הציבורית עוררה תשומת לב מועטה בלבד במערב. למעשה, בשנת 2015 נכלל מודי ברשימת 100 האנשים המשפיעים בעולם של המגזין טיים, וברק אובמה כתב כי מודי "משקף את הדינמיות והפוטנציאל הגלומים בעלייתה של הודו" ושהוא "נחוש לעזור להודים רבים יותר ללכת בדרכו".

אבל רבים מן ההודים שהולכים בדרכו של מודי נדמים להמון המשחר לטרף ומבקש לצוד את אויבי העולם, בעולם האמיתי והווירטואלי כאחד. השעירים לעזאזל הנאשמים בכישלונותיו הכלכליים של מודי עשויים להיות מוסלמים הנחשדים באכילה או באחזקה של בשר בקר, סופרים ועיתונאים המבקרים את המשטר, כל מי שנחשב לא פטריוט מספיק. ברשתות החברתיות, טרולים לאומנים הינדואים שמאיימים על נשים באונס נעשו חזון נפרץ תחת שלטונו של מודי. מגישי טלוויזיה אינם חדלים מלקרוא לפעולות נקם במוסלמים בפקיסטן ובחבל קשמיר. הקולות האלה גברו לאחר שבחודש פברואר האחרון התרחשה מתקפת טרור על כוחות הביטחון ההודיים בקשמיר ובעקבותיה פתח מודי במתקפה אווירית חסרת תקדים על פקיסטן.

ההשלכות הקשות של האי-שוויון המשתולל שאמבדקר הזהיר מפניהן ניכרות כיום גם בדמוקרטיה הליברליות הוותיקות והמבוססות יותר במערב. משבר גלובלי שכזה מחייב הגדרה משמעותית יותר של דמוקרטיה והכרה בכך ש"דמוקרטיה אינה מסתכמת בבחירת ממשלה או בקיום בחירות", כדברי פֶּרְקֶשׁ. אֶמְבֶּדְקֶר, הוא כותב, האמין שדמוקרטיה היא "גם ערך ולא רק פרוצדורה, היא מימוש יומיומי של תפיסת השוויון בין בני אדם". למרות זאת, פרשנויות וניתוחים רווחים נוטים לעסוק בנושא אחר – הם מתמקדים בתיאור אישים כמו מודי ודונלד טראמפ כמי שמעלים באש בזדון את "הסדר הליברלי" הוותיק, ומתרפקים בנוסטלגיה על אליטות היסטוריות שבפועל לא היו קיימות מעולם.

בחינה קפדנית יותר של העוולות והכישלונות של הממסד הישן תגלה את שורשיו העמוקים של המשבר הנוכחי. היא תגלה, למשל, שמפלגת הקונגרס ה"חילונית" כביכול היא שעוררה לראשונה, שנים לפני עלייתו של מודי, את רוחות הלאומנות ההינדואית. מנהיגיה נשאו באחריות לטבח ביותר מ-3,000 סיקים ב-1984, אחרי שאינדירה גנדי נרצחה בידי שומרי הראש הסיקים שלה. מודי חיזק אמנם את שלטונה הצבאי של הודו בעמק קשמיר, אבל כבר לפני עשרות שנים, כוחות הביטחון ההודים מילאו שם קברי המונים ביריבים פוליטיים וביצעו מעשי עינויים ואונס קבוצתי. חוק הכוחות המזוינים (סמכויות מיוחדות) – חוק שמעניק לצבא הודו סמכויות נרחבות ודרקוניות לעצור, לירות על מנת להרוג, ולתפוס נכסים ולהרוס אותם בלא חשש מפני הליכים משפטיים – עמד ביסוד השליטה הצבאית המתקיימת בפועל בקשמיר ובמדינות הצפון-מזרחיות של הודו ונחקק כבר בשנת 1958 בידי ג'והרלל נְהָרו, ראש הממשלה הראשון והאריסטוקרטי של הודו ואביה של אינדירה גנדי. היום אותו נְהָרו מעורר אצל רבים ממתנגדי מודי געגועים לימים הישנים והטובים של הדמוקרטיה הליברלית.

הדימוי הדמוקרטי

אֶמְבֶּדְקֶר סבר כי הדמוקרטיה בהודו אינה אלא "שכבת דשן המונחת על גבי הקרקע ההודית, שביסודה היא לא-דמוקרטיה". ואף על פי כן, הודו צברה יוקרה בינלאומית לא מבוטלת במהלך המלחמה הקרה, בזכות מעמדה כאי דמוקרטי לא-קומוניסטי בים של משטרים עריצים באסיה ובאפריקה. עלייתה של סין הסמכותנית בשנות האלפיים האירה את ממשלות הודו הפרו-אמריקניות ופרו-ביזנס באור חיובי עוד יותר במערב. אפילו הסופרים והאינטלקטואלים של הודו, רבים מהם בני הקאסטות הגבוהות שהיגרו למערב, נטו "לצאת מגדרם בחלוקת תשבחות למולדתם", כדברי ההיסטוריון פרי אנדרסון (בספרו *The Indian Ideology* 2012). חשיבות רבה יוחסה ל"רעיון של הודו" – הודו כדוגמה ומופת לעולם, ניסוי נאצל וחסר תקדים בדמוקרטיה חילונית ורב-תרבותית. הכלכלן אֶמְרֶטִיָה סֶן (Sen), (בספרו *The Argumentative Indian* 2005) העוסק בייחודיות הליברליזם ההודי, מתאר מסורת ארוכה של חשיבה ביקורתית ופולמוס ציבורי אזורי שעומדים, לדעתו, ביסוד הדמוקרטיה המודרנית בהודו ומבטיחים אותה.

אלא שאחרי עלייתו של מודי, תפיסות אלו בדבר נטייתה המושרשת של הודו לדמוקרטיה נראות משכנעות כמו הסטראוטיפ הישן על ההודים הרוחניים ורודפי השלום. מנהיגי הודו נקטו יד חופשית בשימוש בכלים הנוקשים שירשו מן הקולוניאליזם הבריטי, ותכופות הפעילו כוח משטרתי וצבאי נגד יריבים פוליטיים ובפרט נגד מיעוטים אתניים ודתיים. מחוות המחניפות לדמוקרטיה הגדולה בעולם

מצניעות בדרך כלל את הסיפור שמספרים חוקים הודיים המאפשרים שימוש בכוח כפייה: חוק הפעילויות הלא-חוקיות (מניעה) (1967), החוק למניעת עלבונות לכבוד הלאומי (1971), החוק לקיום הביטחון הפנימי (1971), חוק הביטחון הלאומי (1980), חוק הטרור ופריעת הסדר (מניעה) (1985), והחוק למניעת טרור (2002).

ממשלות הודו השתמשו שוב ושוב בחוקים נגד טרור כדי לכלוא את מי שנתפסו כמסוכנים מבחינה פוליטית, למשל בני עמים ילידיים אשר מחו על נישולם בידי תאגידי כרייה או בני מעמד הדלית שהפגינו נגד אפליה. חוקי הסתה מימי הבריטים שימשו נגד הסופרת ארונדהטי רוי וגם נגד פוליטיקאית ששיבחה את פקיסטן בפוסט בפייסבוק כמדינה בעלת מסורת של הסברת פנים. במערכת הבחירות האחרונה, מפלגת השלטון של מודי הבטיחה לחוקק חוקים תקיפים עוד יותר. דיווחי ארגונים כמו אמנסטי אינטרנשיונל ו-Human Rights Watch חשפו כי עינויים, מוות במעצר והוצאות להורג של חשודים הפכו לשגרה בדמוקרטיה ההודית.

פְּרָקֶשׁ מפקפק אפוא בתיאורים המקובלים של תקופת החירום, המתמקדים בדמויותיהם של אינדירה גנדי ובנה סנג'אי – בפרנויה ובמגלומניה שלה, ביהירות ובפזיזות שלו – ומאשימים גם את יריביה הפוליטיים של גנדי על כי הזינו את ההמונים בפנטזיות על מהפכה חסרת תוחלת. לפי תפיסה מקובלת זו, כאשר אינדירה גנדי הפסידה בבחירות הכלליות של שנת 1977, הודו התעוררה מחלום בלהות והדמוקרטיה ההודית ניצחה.

בחינה מחודשת של תקופת החירום

פְּרָקֶשׁ מציע ניתוח מטריד יותר, הקושר את תקופת החירום הן לחוקה המהפכנית כביכול של הודו והן לחולשתה המוסרית והפוליטית הנוכחית. הוא כותב שתקופת החירום "נעטפה במעטה חוקתי" ושב לבחון כיצד חוברה החוקה. הוא מנתח את הפחד מפני "אנרכיה" שבעטיו מחברי החוקה ההינדואים, רובם בני הקאסטות הגבוהות (אמבדקר היה יוצא דופן), העניקו למדינה סמכויות כפייה ומתאר כיצד שימרה חוקת הודו העצמאית סעיפים שנחקקו תחת השלטון הבריטי ועוררו את חמתה של תנועת החירות – למשל הסעיף המתיר מעצר מניעתי (אשר כפי שתועד בדוח האו"ם בשנה שעברה, משמש כיום בקשמיר ההודית אפילו למעצר ילדים). יתר על כן, פְּרָקֶשׁ מצוין כי חוקת הודו מתירה לראש הממשלה, המחזיק בסמכות הריבונית, להכריז על מצב חירום.

בה בעת, החוקה שללה מבתי המשפט את סמכותם להגביל את ראש הממשלה. בניסוחו המהדהד של פְּרָקֶשׁ, תקופת החירום היתה "השעיה חוקית של החוק". הפרלמנט אישר את המהלך הכוחני של אינדירה גנדי, אשר מנע "ביקורת שיפוטית על הכרזות ופקודות החירום שהשעו זכויות יסוד". רבים מקורבנות המעצרים השרירותיים של גנדי הגישו עתירות הביאס קורפוס לפי סעיף 226 לחוקה, בתביעה לממש את זכויות היסוד שלהם. תשעה בתי משפט גבוהים ברחבי הודו פסקו לטובתם, אבל בית המשפט העליון גיבה את הממשלה בהחלטה ידועה לשמצה שהתקבלה ברוב של ארבעה שופטים מול אחד.

פְּרָקֶשׁ אינו מזכיר שהשופט היחיד שהחזיק בדעת מיעוט, אשר אמור היה להתמנות לנשיא בית המשפט בטרם שללה ממנו גנדי את המינוי באקט של נקמנות, ציטט מספרו של וולפגנג פרידמן *Law in a Changing Society* (1959): "במובן פורמלי טהור, כל מערכת נורמטיבית המבוססת על היררכיה של פקודות, ובכלל זה רצח ההמונים המאורגן של המשטר הנאצי, יכולה להיחשב לחוק". במילים אחרות, מצב החירום, מגונה ככל שהיה, לא היה בלתי חוקי. הוא גם לא שורטט כן בידי התקשורת ההודית המתרפסת, אשר כפי שהאשים אחד הפוליטיקאים שאסרה אינדירה גנדי, "התבקשה להתכופף ובחרה לזחול".

פְּרָקֶשׁ מוסיף וטוען שמאפיינים נוספים של תקופת החירום לא היו חריגים במהותם. כך לדוגמה מבצע העיקור בכפייה, שהופעל באמצע שנות השבעים היה תוכנית הדגל של סנג'אי גנדי, התבסס על תוכנית להגבלת הילודה שקודמה בשנות השישים באופן אגרסיבי בידי קרן פורד, הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית. קרן פורד נתנה אז לממשלת הודו מענקים, העמידה לרשותה יועצים והכתיבה מדיניות. תוכניות המודרניזציה הכוחניות של ממשלת הודו הוצגו שנים לפני שקודמו במהירות בתקופת החירום, שבה יותר משישה מיליון גברים עוקרו בהודו בשנה אחת. כפי שתיעדה מארה ויסטנדל (Hvistendahl) בספרה *Unnatural Selection: Choosing Boys Over Girls, and the Consequences of a World Full of Men* (2011), "עיקור המוני היה רעיון שהביאו להודו יועצים מערביים, אבל סנג'אי גנדי פיתח אותו לממדים חסרי תקדים". דרישותיו היו קיצוניות עד כדי כך ש"פקידים מקומיים יכלו למלא אחריהן רק באמצעות גרירת גברים לחדרי הניתוח – תכופות במחנות מאולתרים שקמו בן לילה ממש". מאות גברים נפטרו כתוצאה מניתוחים כושלים.

כאשר רוברט מקנמרה, נשיא הבנק העולמי, ביקר בהודו המבועתת בשנת 1976 הוא שיבח את "הגישה הסדורה והריאליסטית" של אינדירה וסנג'אי גנדי לתכנון המשפחה ואת ההתנערות הכללית מ"אידאולוגיות סוציאליסטיות". פְּרָקֶשׁ מראה כיצד החרבתן של שכונות מצוקה – דוגמה נוספת להפעלת כוח שרירותי שבה נאשמו אינדירה וסנג'אי גנדי – הייתה אף היא היבט של "פרויקט המודרניזציה המוכתבת מטעם המדינה". באמצעות הסלמת המיזם הזה "בכוח בלתי נשלט, אינדירה, סנג'אי וחבר מרעיו ביקשו להשיג את מה שלא היה אפשר להשיג 'באופן נורמלי'".

אלתורים דומים מטעם מעמד שליט מבוהל אפיינו מדינות פוסט-קולוניאליסטיות אחרות. בפקיסטן השכנה, למשל, ראש הממשלה זולפיקר עלי בהוטו חדל לקדם סוציאליזם פופוליסטי והחל לנקוט פייסנות כלפי קיצונים אסלאמיים, ומבלי להתכוון לכך הכשיר את הקרקע לרודנות הצבאית של הגנרל זיא-אל-חאק, שהוציא אותו להורג והתיר את הרסן מעל האסלאמיזציה. גם אינדירה גנדי התקדמה בקו של מודרניסטים כושלים מן העולם השלישי: בשנת 1980, עם חזרתה לשלטון, הוסיפה שמן למדורת הלאומנות ההינדואית ובכך עודדה את מפלגתו של מודי לעבור משולי העולם הפוליטי אל המרכז. מודי עצמו שואב לגיטימציה פוליטית מיומרתו לחתור למודרניזציה לאומית; אבל לדברי פְּרָקֶשׁ, הוא שואף באופן מפורש יותר מקודמיו "לפתור את משבר המשילות באמצעות בניית אומה הינדואית עם פוליטיקה רובנית המבוססת על רגשות עוינות והופכת מיעוטים לאזרחים סוג ב".

ב-42 השנים שחלפו מאז הסתיימה תקופת החירום כיהנו בדלהי תשע ממשלות שלא מפלגת הקונגרס היא שהרכיבה אותן. אבל בספר החוקים ההודי עדיין מופיעים חוקים מיושנים נגד הסתה ומעצרים מנהליים מופעלים דרך שגרה. ראש ממשלה עדיין יכול להכריז בקלות על מצב חירום באמצעות הפעלה ריבונית של סמכויות חוקתיות יוצאות דופן.

כדי לבסס את טיעונו בדבר טבעה הלא חריג של תקופת החירום, פְּרָקֶש היה יכול להשתמש בדוגמאות מפורטות יותר שימחישו כיצד הדמוקרטיה הייצוגית בהודו הפעילה מנגנון דיכוי חוקי לגמרי. עד 1977, למשל, פוליטיקאים ממפלגות השלטון בניו דלהי השתמשו בחוקה ארבעים פעם כדי להיפטר מממשלים מקומיים שלא נשאו חן בעיניהם. ב-1959 אינדירה גנדי, שמונתה זה מקרוב לנשיאת מפלגת הקונגרס, ליבתה מחאות נגד רפורמות פרוגרסיביות של הממשלה הקומוניסטית במדינה קְרָלה – הממשלה הקומוניסטית הנבחרת הראשונה בעולם – ושכנעה את אביה נְהָרו, שכיחן אז כראש הממשלה, להדיח את הקומוניסטים ולכפות על קְרָלה שלטון מרכזי.

נְהָרו עצמו כבר רכש ניסיון מסוים בתחום הזה בקשמיר: ראשית, ב-1947, חזר בו מהבטחתו להכריע את עתידו הפוליטי של האזור השנוי במחלוקת באמצעות משאל עם, ואז, ב-1953, הדיח פוליטיקאי קשמירי פופולרי וכלא אותו. בשנת 1989, כשפרצה בקשמיר התקוממות, היא נענתה בתגובה צבאית כוחנית של הממשלה ההודית, שהציפה את האזור ביותר מחצי מיליון חיילים. כמעט 80,000 איש נהרגו במקום, שעד היום הוא המסוכן ביותר בעולם ועומד תמידית על סיפה של מלחמה בין שתי מעצמות גרעין.

בה בעת, השלטון הצבאי ההודי בקשמיר גם השחית מן היסוד את המוסדות ההודיים – את מערכת המשפט, את כוחות הביטחון, את התקשורת ואת הזירה הציבורית. בשנת 2013, שנה לפני עלייתו של מודי לשלטון, בית המשפט העליון אישר את הוצאתו להורג של תושב קשמיר שהיה מעורב כביכול במתקפת הטרור על הפרלמנט ההודי בשנת 2001. בית המשפט, שהסתמך על ראיות נסיבתיות קלושות, טען כי המתקפה זעזעה את האומה כולה ולכן תלייתו של האיש הייתה חיונית כדי להפיס "את מצפונה הקולקטיבי של החברה".

אם המצב בהודו נדמה היום קודר יותר מכפי שנראה בתקופת החירום, אין זאת אלא משום שכדברי פְּרָקֶש, "המשברים החברתיים והפוליטיים שמצב החירום חתר לשווא לפתור בעזרת חוקי צללים והפעלת סמכות" רק התעצמו. תמיד היה נדמה כי הצמיחה הכלכלית המהירה אך הבלתי שוויונית של הודו בעשורים האחרונים לא תוכל להתקיים לאורך זמן, פוליטית וגם סביבתית. אין פלא אפוא שבסופו של דבר אנשי עסקים מאוכזבים והמונים מתוסכלים זנחו יחדיו את המשטר הישן המושחת והבלתי יעיל של מפלגת הקונגרס והעלו את הלאומנים ההינדואים לשלטון.

פְּרָקֶש מודע עד מאוד לסביבה חברתית והיסטורית שהדמוקרטיה משגשגת בה או לחלופין נחלשת, מתרופפת ואז נופחת את נשמתה בשקט:

בהודו של ימינו, כמו במקומות רבים אחרים, כוח וכסף מגדירים את ההקשר. מי שנהנים מזכויות יתר חברתיות וכלכליות ויכולים לגייס לעזרתם כוחות פוליטיים רבי עוצמה משחקים לפי חוקים שונים. הון עצום ולא מאוסדר שהתירה הכלכלה הניאו-ליברלית מסיט ממסלולם את מנגנוני

החקיקה והמינהל. גייסות של אנשי ביניים ומתווכים פועלים בכל הדרגים כדי לעוות ולהשחית את שגרת הדמוקרטיה והופכים אותה ל"סעודה של אוכלי נבלות".

מודי הבטיח ממשל נקי ונטול פניות, אבל דווקא בתקופת שלטונו גורמים בעלי השפעה – שאותם הכניס סנג'אי גנדי מלכתחילה לפוליטיקה ההודית – התברגו עמוק מתמיד אל תוך מוסדות המדינה הראשיים, ובהם בית המשפט העליון. בשנה שעברה, במהלך חסר תקדים, קיימו ארבעה שופטים בכירים מסיבת עיתונאים ובה הזהירו מפני הסכנה הנשקפת לדמוקרטיה וליושרת בית המשפט העליון. מודי חולש על מערך אידאולוגי נחוש של לאומנים הינדואים המשתלטים במהירות על הצבא ועל הפקידות, האקדמיה והתקשורת, וממלא כיום בהודו תפקיד מרכזי לא פחות מזה שהחזיקה אינדירה גנדי. "תצלומיו, סיסמאותיו ותוכניותיו מופיעים היום בכל מקום – כמו אלה של גנדי בשעתה", כותב פֶּרְקֶש. "הוא אינו מקיים מסיבות עיתונאים ואינו נותן דין וחשבון לאיש; הוא מעדיף לדבר ישירות אל העם בנאום הרדיו השבועי שלו, ובדומה לדונלד טראמפ, באמצעות ציורים תכופים בטוויטר".

הציפיות שעורר הקפיטליזם הצרכני בקרב אוכלוסייה צעירה ברובה עלו על כל התקדמות חומרית ממשית שהושגה בהודו וסיפקו למודי קהל גדול ולהוט יותר מזה שהיה לאינדירה גנדי בימיה. מודי, שהמציא את עצמו מחדש בתור מודרניזטור נחוש, מצא שם אוזן קשבת לחלומות ההון הפרטי והעוצמה הלאומית שהוא מקדם. האמון המוחלט שהוא זוכה לו בקרב תומכיו אפשר לו להתגבר בקלות על כישלונות שהיו מפילים כל פוליטיקאי אחר. בנובמבר 2016, למשל, הוא הוציא במפתיע מן המחזור כמעט 90 אחוז משטרות הכסף. הצעד הוצג כמכה כירורגית נגד העשירים המושחתים, אבל בפועל שיבש קשות את כלכלת הודו וגרם סבל רב בעיקר בקרב תושבי האזורים הכפריים העניים. למרבה הפלא, למודי לא נגרם כל נזק פוליטי ומפלגתו אף הגדילה את חלקה מתוך סך הקולות בבחירות האחרונות – מ-31.3 אחוז ל-37.4 אחוז. כך הפך מודי למנהיג ההודי הראשון זה חמישים שנה שזוכה לרוב קולות בפרלמנט בשתי מערכות בחירות רצופות.

נכון גם, אומר פֶּרְקֶש, שמודי נהנה מתמיכה מסוג שאינדירה גנדי לא זכתה לו: "תקשורת אלקטרונית צייתנית ותאגידית בדרך כלל, שלא היתה קיימת בשנים 1975–1977". מגישי טלוויזיה לאומנים בערוצים המוחזקים בבעלות תומכים תאגידיים של מודי מלהיטים את יצרי ההמונים; דלק נוסף שופכים למדורה פוליטיקאים בכירים, אנשי עסקים, אנשי צבא בדימוס וכוכבי בוליווד המתבטאים בטוויטר, בווטסאפ, ביוטיוב ובפייסבוק.

הלוחמניות המתואמת הזאת התבלטה באופן ראוותני במיוחד כאשר צוחצחו החרבות של צבאות הודו ופקיסטן בפברואר 2019, ולימים התברר כי היא קידמה מאוד את סיכוייו של מודי לנצח בבחירות. ידיעות שקריות סיפרו אז כי מאות פקיסטנים נהרגו בתקיפות אוויריות הודיות (שבפועל פגעו רק בכמה עצים) וכי איומים הביאו את פקיסטן לשחרר טייס הודי שבוי. הידיעות האלה הציגו פתאום את מודי כאדם חזק ונחוש במקום כאדם לא יציב וחסר אונים. גם טענות כוזבות בעליל שטען במהלך קמפיין הבחירות, דוגמת הטענה שכבר ב-1988 שלח בדואר אלקטרוני תמונות מן המצלמה הדיגיטלית שלו, לא ערערו את אמינותו. לא פגע בו גם הגילוי שמינהלנים וכלכלנים ערכו מניפולציות

סטטיסטיקות בנתונים כדי להציג תמונה של צמיחה כלכלית מהירה יותר מכפי שהייתה במציאות. למחרת ניצחונו של מודי ציטט האידיאולוג הראשי של הלאומנים ההינדואים, רם מדהב (Madhav), את דבריו של נפוליאון בלא כחל וסרק: "משנה רק מה שאנשים חושבים שהוא נכון".

באמצעות רוח וצלולים קנה מודי את המנדט מן העם, וזה מאפשר לו כעת להגשים את החלום שקידשו קנאים הינדואים כמו רוצחו של מהאטמה גנדי: להפוך את הודו מדמוקרטיה חילונית לאומה הינדואית. סביר בהחלט להניח שהוא יחולל את המהפכה הזאת באופן חוקי וישתמש ברוב הגדול שממנו הוא נהנה כדי לשכתב את החוקה ההודית. אבל ראוי לזכור ששנים רבות לפני שמודי תפס את מוסרותיו של מצב חירום לא-מוכרז, הודו כבר המחישה עד כמה מוגבלת הדמוקרטיה הפורמלית שלה. הדמוקרטיה ההודית הוגדרה כדמוקרטיה במובן הצר, באמצעות קיום של נורמות והליכים מסוימים, וזכתה לשבחים שמקורם בשאננות יתר מצידם של מוטביה בני הקאסטות הגבוהות, צדדים במלחמה הקרה וניאו-ליברלים במערב.

ספרו של פְּרָקֶשׁ הוא רק האחרון בשורת ספרים המבהירים שרבים מן התחלואים הפוליטיים והחברתיים שמהם הודו סובלת כיום קדמו למודי ואפשרו את עלייתו, וצפוי שימשיכו להתקיים גם אחריו. התרופה היחידה לתחלואים הללו תהיה מהפכה דמוקרטית שתתעורר מלמטה ולא דמוקרטיה שתוכתב מלמעלה בידי אליטה המשרתת את עצמה, אם חילונית ואם לאומנית-הינדואית. אבל בהודו אין תנועות המוניות למען זכויות אזרח, וגם המסורות הסוציאליסטיות שלה – בניגוד לאלו האמריקניות – אינן מראות כל סימן של התחדשות ותחייה. עתודות התקווה הפרוגרסיבית נמצאות היום בגירעון חמור, בעקבות חידוש העסקה הפאוסטיאנית בין ציבור ממורמר ובין מי שחשוד ברצח המונים.

פנקג' מישרה (Pankaj Mishra) חי בלונדון ובהודו. בין ספריו: *From the Ruins of Empire: The Revolt Against the West and the Remaking of Asia; Age of Anger: A History of the Present*. מאמר זה פורסם לראשונה בגיליון 66 (12) של כתב העת *The New York Review of Books*, ב-18 ביולי 2019, תחת הכותרת *A Long & Undeclared Emergency*.
By Pankaj Mishra © 2019 The New York Review of Books
תרגום: יניב פרקש. עריכה מדעית: פרופ' אילת הראל-שלו.
